

מבט על, גיליון 1393, 19 באוקטובר 2020

ירדן בין מערכת פוליטית חדשה לבין בעיות עבר והווה

עודד ערן

לקראת הבחירות לפרלמנט, האמורות להתקיים ב-10 בנובמבר, החליף מלך ירדן עבדאללה את ראש הממשלה ומינה לתפקיד את יועצו הקרוב, ד"ר בישר אל-חצאונה. הממשלה נשבעה אמונים בפני המלך ב-12 באוקטובר. לצד השינויים בממשלה ואלו הצפויים על פי תוצאות הבחירות שינה המלך גם את הרכב הבית השני, הסנאט, ובכך יושלם תהליך ריענון המערכת הפוליטית בממלכה. ואולם, גם המערכת החדשה הזו תצטרך להמשיך ולהתמודד עם בעיות רבות שנים, כלכליות בעיקר, שעשור של השלכות "האביב הערבי" ובנוסף מגפת הקורונה אך החרפן. אשר לישראל, ייתכן שההסכם בדבר מעבר מטוסים ישראלים במרחב האווירי הירדני מאותת על נכונות ירדנית להשתלב בפרויקטים שיתאפשרו בעקבות ההסכמים בין ישראל למדינות המפרץ. מומלץ לממשלת ישראל ולממשלה החדשה בירדן לדון בתכניות כלכליות שבהן תוכל ירדן להשתלב כדי למנף את מעמדה במרחב שבין המפרץ הפרסי לים התיכון.

הבחירות לפרלמנט הירדני תתקיימנה ב-10 בנובמבר, אלא אם יחליט המלך עבדאללה השני לדחותן בשל נסיבות מגפת הקורונה. על פי החוקה הירדנית, הממשלה היוצאת הייתה חייבת להגיש את התפטרותה ואכן עשתה זאת. המלך העדיף לא למנות מחדש את עמר אל-רזאז כראש ממשלה והטיל את הרכבתה על ד"ר בישר אל-חצאונה, שמילא שורת תפקידים בכירים במשרד החוץ הירדני, ובשנים האחרונות היה יועצו המדיני הקרוב של המלך. הממשלה החדשה הושבעה לפני המלך עבדאללה ב-12 באוקטובר בטקס שנערך על פי כללי התקופה – הנוכחים עטו מסכות ולא צולמה תמונה קבוצתית.

בשל חשיבותם במערכת היחסים הבילטרלית בין ירדן לישראל יש לציין את הנושאים הבאים ואת השרים המופקדים עליהם בממשלה החדשה: שר החוץ אימן אל-צפאדי שמר על משרתו בממשלה החדשה ואף קודם למעמד סגן ראש הממשלה. שר המים החדש הוא מועתצם סעידאן, פרופסור להנדסה כימית. שר איכות הסביבה הוא נביל סלים אל-מסארוואה, שהוא בעל רקורד עשיר במשרד החוץ הירדני. שרת האנרגיה, ששמרה על תפקידה, היא הלה זוואטי. שר התיירות הוא נאסף חמידי אל-פאיז, שמילא תפקיד זה ואחרים בממשלות קודמות. עוד רלוונטי להיבט הישראלי - שר האינפורמציה החדש הוא עלי עבד אל-קאדר אל-עאיד, ששירת כממונה זמני בשגרירות ירדן בתל אביב.

במרכז מכתבו של המלך לראש הממשלה החדשה וגם במכתב התשובה (יש להניח ששניהם נוסחו על ידי אותו אדם), כמובן, סוגיית ההתמודדות עם מגפת הקורונה והשלכותיה. את השלב הראשון של המגפה עברה ירדן בהצלחה מפתיעה, כאשר במשך ארבעת החודשים הראשונים מתו פחות מ-20 איש. בעת כתיבת שורות אלו נמנו כבר 350 מתים וכן מעל 37,600 נדבקים. לצד קשייה של תשתית הבריאות הירדנית להתמודד עם מספרי התחלואה הגבוהים, קושי עצום, שעל הממלכה להתמודד עימו, הוא האתגר הכלכלי שנוצר במהלך עשור "האביב הערבי", אשר פגע קשות

בכלכלת ירדן בשל צמצום הסחר עם סוריה ועיראק – המדינות השכנות שבהן התחולל מרכז המאבק בין דאע"ש לבין כוחות של מדינות באזור וקואליציה בינלאומית. אמנם מגפת הקורונה הנחיתה מהלומה על כל מדינות האזור, אך פגיעתה בירדן היא במידה רבה בעלת מאפיינים ייחודיים. ירדן נעדרת משאבי טבע (להוציא פוספטים), וכלכלתה נשענת על תיירות והעברות כספים של עובדים מחוץ לממלכה וכן תמלוגים ממעבר סחורות בשטחה. ענפים אלו נפגעו במידה ניכרת מההשלכות הכלכליות הגלובליות של מגפת הקורונה, והצפי לחודשים הקרובים לא מבשר שיפור.

בכתב התשובה למלך ובמינויים החדשים בממשלתו הסביר ראש הממשלה אל-חצאונה כיצד ינסה להתמודד עם שני אתגרים קיומיים אלה – מגפת הקורונה והמשבר הכלכלי. הוא מינה שלושה סגנים, אחד מהם הוא הכלכלן אומייה טוקאן, שנשא בעבר שורת תפקידים כלכליים בכירים. מאז שהפכה מדינה עצמאית, ירדן תלויה בסיוע פיננסי אזורי ובינלאומי, שלשם השגתו משקיע מלך ירדן מאמצים מרובים. מינויו של טוקאן נועד לשדר למערכות הכלכליות, הפנימית והבינלאומית כאחת, אמינות וניסיון מקצועי רלבנטי. לצד שר הבריאות החדש, ד"ר נזיר עובידאת, שתחום התמחותו הרפואית הוא מערכות נשימה, מתכוון ראש הממשלה אל-חצאונה למנות פרויקטור למאבק בנגיף הקורונה.

וכיאה למדינה, שרוב אזרחיה ממוצא פלסטיני, לא נשכח נושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני - מה עוד שהמלך עבדאללה עצמו עמד בראש המאבק נגד תוכנית הנשיא טראמפ לפתרון הסכסוך ונגד כוונותיה של ממשלת ישראל לספח שטחים ביהודה ושומרון. בתשובתו לכתב המינוי של המלך, כתב אל-חצאונה שהסוגיה הפלסטינית היא בראש סדר העדיפויות (אף שהיא מופיעה בתחתית המכתב) וכי ממשלתו תקדיש מאמצים להקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגבולות 4 ביוני 1967 ובירתה מזרח ירושלים. כן הבטיח הקדשת תשומת לב מיוחדת למקומות הקדושים בירושלים על בסיס האפוסטרופות הירדניות שעליהם ובשל [מה שהוגדר כ]ניסיונות מצד ישראל לשנות את הסטטוס ההיסטורי והמשפטי בירושלים.

עם זאת, הורדת נושא הסיפוח מסדר היום הישראלי, הפילוג הפנימי במחנה הפלסטיני, הפיחות במעמדה של הסוגיה הפלסטינית בסדר היום הערבי והבינלאומי, וכן הרצון להימנע מעימות פומבי עם מדינות המפרץ שכוונו יחסים עם ישראל טרם מציאת פתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני – כל אלה יאפשרו לירדן להתמקד בהתמודדות עם האתגרים שבפניה בזירה הביתית ולהיערך לשינויים אפשריים במערכות האזורית והבינלאומית, שינבעו, בין השאר, משינוי ממשל אפשרי בארצות הברית, נוסף להשלכותיהם של הסכמי השלום בין ישראל למדינות במפרץ.

על פי החוקה הירדנית, הממשלה תתייצב בפני הפרלמנט לאחר שזה ייבחר ותגיש לו הן את תוכנית העבודה שלה והן את התקציב החדש. ההצבעה על שני נושאים אלה היא למעשה הצבעת אמון בממשלה החדשה. הפרלמנט היוצא, על אף שנבחר בשיטה המבטיחה את שליטת המשטר בהחלטותיו, לא נחשב לחותמת גומי. הוא התעמת חזיתית עם ממשלת האני אל-מולקי (שקדמה לממשלת עמר אל-רזאז) בשאלת הרפורמה הפיננסית שכפתה על ירדן קרן המטבע הבינלאומית כתנאי לקבלת מלווה ענק ובשאלת רכש הגז הטבעי מישראל.

הבחירות הבאות כבר מאופיינות בגידול משמעותי במספר המפלגות המציגות עצמן לבחור, הן בקטגוריה של מפלגות חד-מחוזיות והן המתייצבות כמפלגות על בסיס כלל-ארצי. בפרלמנט

היוצא, הגוש הגדול ביותר היה קואליציה של מפלגת הרפורמה ושל נבחרים מטעם "האחים המוסלמים", שלא הציגו עצמם ככאלו שכן התנועה החליטה להחרים את הבחירות ב-2016. יש להניח, שהאבטלה הגואה, הסגרים הרצופים שננקטו במטרה לדכא את התחלואה ובנוסף היעדר אופק כלכלי חיובי, ישליכו על תוצאות הבחירות - גם אם שיעור ההצבעה צפוי להיות נמוך מאשר בעבר. הפרלמנט החדש צפוי להקשות על הממשלה בשאלות שכבר צפו בחודשים האחרונים, ביניהן השפעת חוקי החרום (שנועדו לאפשר הטלת סגרים ומגבלות תנועה), ועל חופש ההתארגנות והביטוי. על הפרק גם מערכת היחסים העכורה בין הממשלה לבין התאחדות המורים, שהחריפה בעקבות סגירת משרדי ההתאחדות ברחבי הממלכה ומעצר ראשיה.

אמנם, בשלב זה נראה כי המשטר לא מצליח למנוע את התפשטות מגפת הקורונה ואת השלכותיה הכלכליות, ועם זאת הוא מקרין שליטה במצב בוודאי בהשוואה לתפקוד ולממדי הפגיעה ביחס לאלו שבשכנותיה של הממלכה. גם המינוי של אל-חצאונה, שמעולם לא כיהן בתפקיד שר, מלמד על ביטחונו של המלך עבדאללה כי הציבור נותן בו ובהחלטותיו אמון מלא, הגם ששילוב בין החמרה במצב הכלכלי ובמצב התברואתי תהיה נפיצה, ועם אתגרים אלה יהיה על המלך וממשלתו החדשה להתמודד בתקופה הקרובה.

אשר ליחסים בין ישראל לירדן - הקפאת הדיון על סיפוח ישראלי ביהודה ושומרון מאפשרת גם הפשרה ביחסים בין המדינות. בהסכם ביניהן בדבר מעבר מטוסים ישראלים במרחב האווירי הירדני ניתן אף לראות איתות ירדני לנכונות להשתלב בפרויקטים אזוריים, שיתאפשרו בעקבות הסכמי השלום בין ישראל למדינות במפרץ. מומלץ לממשלת ישראל ולממשלה החדשה בירדן להיכנס לדיאלוג על אודות תכניות כלכליות, שירדן תמנף באמצעותן את מעמדה במרחב שבין המפרץ לים התיכון.